

HET ONTSTAAN VAN BOXTEL

Ruud van Nooijen (auteur)
Frank van Doorn (tweede lezer)
20 januari 2014

Samenvatting

- Boxtel ontstond waarschijnlijk bij een doorwaadbare plaats in laaglandbeek de Dommel. Deze plek vormde een schakel in een doorgaande route noord-zuid en v.v. Hier zou later de Zwaanse brug komen liggen. De route was waarschijnlijk reeds in gebruik nog voor het gebied werd bewoond. De, vanaf de Zwaanse Brug in oostelijke richting lopende Rechterstraat, was al in een vroeg stadium verhard.
- Pas vanaf de twaalfde en dertiende eeuw wordt het klimaat droger, waardoor het mogelijk wordt beekdalen in gebruik te nemen voor bewerking en bewoning.
- Bij de Dommel lag een natuurlijke hoogte, gevrijwaard tegen overstroming, waar beuken stonden; mogelijk komt hier de betekenis van de oude benaming van Boxtel vandaan: Buchestelle. Dit is de kerkheuvel waarop thans de Sint-Petrusbasiliek met rondom het kerkhof aanwezig is.
- Reeds langer bestaande vermoedens werden enige jaren terug verstrekt door bodemonderzoek. Het betreft de hypothese dat de eerste heer van Boxtel op deze kerkheuvel een motteburcht vestigde. Helemaal zeker is deze stelling echter niet. Nadien verhuisde de heer naar een nieuw kasteel: Stapelen.
- Al vroeg werd ook de Markt (stripe/strijpt) in gebruik genomen. De naam Burgakker veronderstelt de aanwezigheid van een burcht of kassteel in de nabijheid. Of dat de motteburcht was, dan wel kasteel Stapelen is niet bekend.
- Op de plek waar de motteburcht had gestaan werd op enig moment een Romaans kerkje gebouwd, dat nadien in enige fasen, tot de Sint-Petruskerk werd zoals wij die nu kennen.

1. Grondgebied Boxtel

Bezien we het grondgebied van de Gemeente Boxtel, dan zijn daar bij diverse gelegenheden en momenten sporen aangetroffen van aanwezigheid en wonen van mensen in lang vervlogen tijden. Dat geldt zowel voor het huidige centrum, als het buitengebied: daar werden sporen uit de Romeinse Tijd aangetroffen, zeg maar de eerste en tweede eeuw na Christus. Ook de Middeleeuwen lieten tastbare sporen achter. Die sporen betreffen deels gebruiksvoorwerpen zoals scherven en potten en schalen en deels tekenen van bebouwing, zoals paalgaten of een knuppelweg. Begin 2014 werd duidelijk dat op Heult, nabij een aan de A2 grenzend ven een grafheuvel uit de bronstijd ligt, daterend van omstreeks tweeduizend jaar voor aanvang van onze jaartelling. Aanvankelijk betrof de aanwezigheid van mensen hier nog een tijdelijke. Naarmate de mens zich ging vestigen komen sporen vaker voor en zijn gevarieerder.

2. Boxtel mogelijk ontstaan bij doorwaadbare plaats in de Dommel

Toen de mens zich voor vast op plaatsen ging vestigen, was het belangrijk dat te doen op een plek waar hij kansen zag redelijk veilig te kunnen wonen en een bestaan op te bouwen. De aanwezigheid, in de directe omgeving, van voldoende schoon water was daarbij een vereiste. Op het grondgebied waar Boxtel zou ontstaan, had laaglandbeek de **Dommel**, ontstaan in

België niet ver van de stad Peer, zich kronkelend een weg gebaad door het terrein. Een oude benaming voor Dommel is *Duthmala* en stamt mogelijk van *dodde* = riet, of *dud* = moeras. De Dommel bereikt Boxtel, komende vanuit Sint-Oedenrode, op Liempde's grondgebied, stroomt door het huidige centrum van Boxtel en vervolgt zijn weg slingerend richting 's-Hertogenbosch waar de rivier samen met de *Aa* uitkomt in de *Dieze*, die verderop uitmondt in de *Maas*. De loop van de Dommel heeft zich op diverse plaatsen in de loop der tijd, soms meermalen, gewijzigd. Soms zijn daar in het terrein nog sporen - dode rivierarmen – van aanwezig. Recent onderzoek heeft aangetoond dat de Dommel vroeger dicht langs de voet van de Kerkheuvel (Sint-Petrusbasiliek) heeft gelegen, onder meer op de plek waar thans het protestantse kerkgebouw aan de Clarissenstraat staat.

Waarschijnlijk op de plek waar thans de *Zwaanse brug* (vroegere naam: *Oude Brug*) in de Rechterstraat de Dommel overspant, is in een ver verleden een doorwaadbare plaats, een voorde, op zijn Brabants *unne waaistap*, of een *vada* ontstaan. *Vada* is afgeleid van het Latijnse woord *vadere* (=gaan) en werd gebruikt door Publius Cornelius Tacitus, Romeins geschiedschrijver. De huidige brug dankt zijn naam aan de herberg die hier destijds lag: *De Zwaan*. Wanneer hier voor het eerst een brug werd gebouwd is onbekend. Vroegere exemplaren bestonden uit hout. In het jaar 1815 werd de toen aanwezige brug gerepareerd. In 1838 was de brug versleten en kon kennelijk niet meer gerepareerd worden: er werd een nieuwe brug gebouwd door Jan Hendrik van Hogerwou, voor een bedrag van 3.400 gulden. Die brug werd in oktober 1944 door de Duitsers opgeblazen. Nadat tijdelijk een noodbrug was geslagen werd de huidige brug omstreeks 1945 in gebruik genomen.

Zwaanse Brug in de Rechterstraat te Boxtel.

Een doorwaadbare plaats is een plek in een rivier of beek waar de oevers niet steil zijn en waar het water niet (te) hoog staat. Om het passeren van beladen karren te vergemakkelijken werden wel veldkeien op de bodem gelegd. Zo ontstond daar passage in een noord-zuid route en v.v.

Komende vanaf de richting 's-Hertogenbosch kon men dan via Vught en Esch of via Hal Boxtel vanuit het noorden naderen en na de doorwaadbare plaats via het tracé van de huidige Rechterstraat en verder Maastrichtsestraat richting Liempde en Sint-Oedenrode en verder naar het zuiden (Maastricht), reizen.

Die doorgaande route zal reeds bestaan hebben nog voordat de eerste mensen zich in de buurt van die doorwaadbare plaats gingen vestigen. Dát die route oud is bewijst wel de vondst van restanten van een zogeheten *knuppelweg* tijdens rioleringswerkzaamheden in de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Een knuppelweg bestaat uit stukken rondhout die met twijgen of touw bijeen worden gebonden tot een mat die op een zachte bodem werd gelegd om de route beter begaanbaar te maken. Men vermoedt dat de resten van die toen gevonden knuppelweg mogelijk stammen uit de Romeinse Tijd. De restanten van deze knuppelweg werd gedaan in de Rechterstraat, nabij de Zwaanse Brug.

3. Centrum Boxtel krijgt eerste bewoners

Beekdalen konden pas vanaf de twaalfde en dertiende eeuw voor bewerking en bewoning in gebruik worden genomen omdat het klimaat toen droger werd. Wanneer de eerste bewoners zich permanent in het huidige centrum van Boxtel vestigden is niet bekend. Recent onderzoek versterkte het reeds langer bestaande idee dat op de locatie van de huidige Sint-Petrusbasiliek - de kerkheuvel - de eerste heer van Boxtel zich vestigde. In de plaats van heer kunnen we wellicht beter spreken van heerser, want in die tijd ging het nog om brute macht en kracht, het recht van de sterkste. Op genoemde plaats lag een natuurlijk hoogte, die later door mensenhanden is opgehoogd. Toch moet, ondanks het droger wordende klimaat, de situatie voor de kom van Boxtel problematisch zijn geweest. Door verloop van tijd werden ten behoeve van een goede afwatering meerdere kanaaltjes gegraven.

4. Binnendommeltjes *)

Deze gegraven waterlopen kregen de naam *Binnendommeltjes*, omdat ze begonnen (bij de brug in de Eindhovenseweg) en uitmondde (Molenpad) in de Dommel. Zij waren ook de naamgever aan het oude centrum: Boxtel binnen. Daarmee werd het gebied, globaal gelegen binnen de bruggen over de Binnendommeltjes, aangeduid. Na verloop van tijd ontstonden meer wijken of buurtschappen, gelegen in het buitengebied rondom het centrum. Bestuurlijk werden sommige daarvan samengevoegd. Zo ontstonden negen buurschappen, die allemaal werden vertegenwoordigd in het dorpsbestuur: dit waren de *Negenmannen*. De Binnendommeltjes hadden nog meer functies: ze werden op bescheiden schaal gebruikt voor scheepvaart en, in geval van brand, had men bluswater bij de hand. Door onvoldoende onderhoud, toenemende bevolking en beroepsmatige activiteiten verwerden de binnen watertjes tot stinkende, open riolen. Vanaf de twintiger jaren van de twintigste eeuw tot kort voor het begin van de Tweede Wereldoorlog werden ze, in fasen, alle gedempt. Dit was een kostbare aangelegenheid voor de gemeente Boxtel. Naast de kosten van het dempen moest overall riolering worden aangelegd. In diezelfde periode kreeg Boxtel ook een waterleiding.

Centrum Boxtel (oude naam Boxtel binnen) met Dommel en Binnendommeltjes.

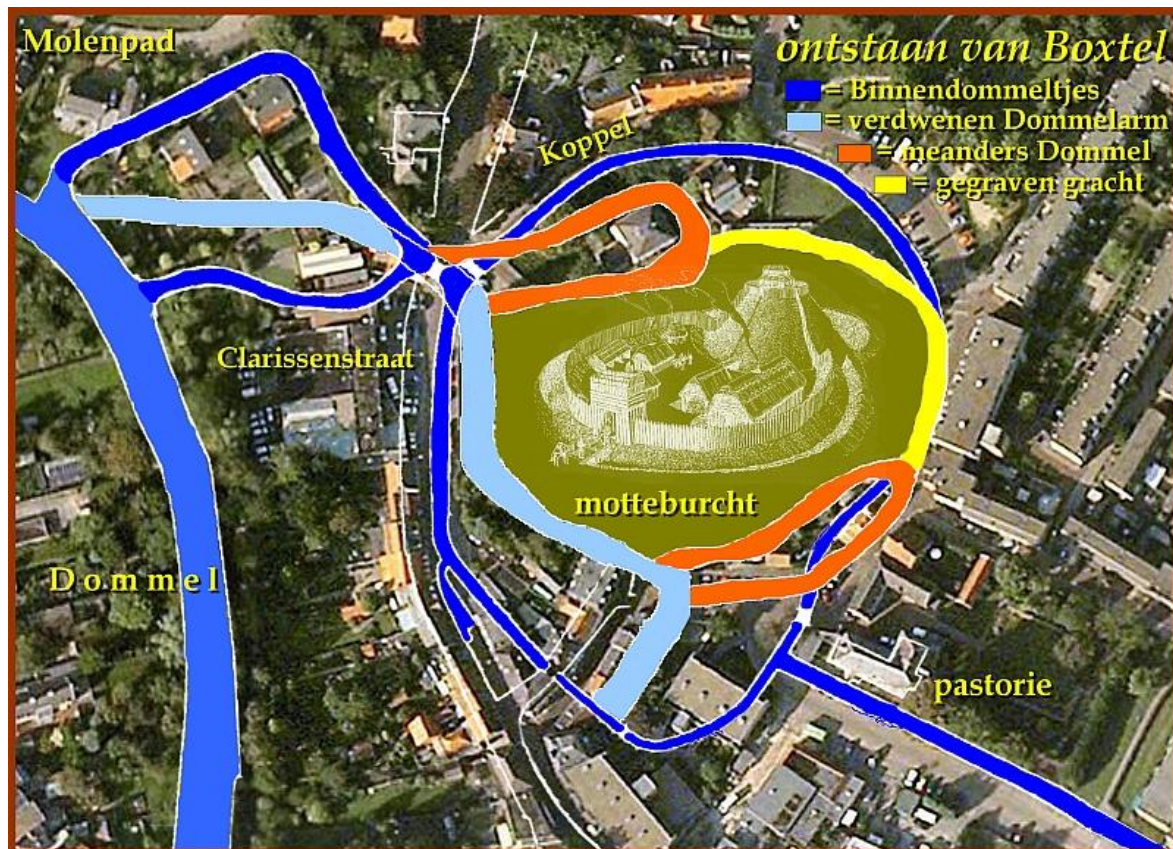
5. Naam Boxtel *)

De naam voor Boxtel zien we door de loop der tijd veranderen. Zo is er een oorkonde uit 1100-1110 met de naam Harpern de Buchestelle in relatie met de heer Haper Harperts van Randerode, een vroege heer van Boxtel. Andere benamingen luiden: *Buekastella*, *Buxtel*, *Bocstelle*, *Boestele*, *Bocstel*, *Boucstele*, *Bucstel*, *Boextel*, *Bokstel*. De naam zou betrekking hebben op een verhoogde plek in het terrein, gevrijwaard tegen water, waar beuken stonden.

6. Motteburcht op kerkheuvel *)

Een motteburcht is afgeleid van het woord *mota* dat zoveel als kluit aarde of turf betekent. Zo'n burcht bestond uit twee delen, waarbij elk deel vaak apart was omheind door een palissade: ingegraven palen, vaak aan de bovenzijde toegespitst teneinde het erover heen klimmen te bemoeilijken. Aan de buitenzijde rond de palissade zorgde men ervoor dat er een waterhindernis aanwezig was, een natuurlijke waterloop, zonodig gecombineerd met een gegraven gracht. De burcht was bereikbaar via een brug. men kwam dan eerst op een *voorhof* terecht, waar zich in hout en of steen opgetrokken voorburcht en/of woningen, dienstruimten zoals voorraadschuren bevonden. Ook een waterput mocht niet ontbreken. Via een aparte brug kwam men bij de motte, de heuvel waarboven op in hout of steen de eigenlijke burcht was gebouwd. Bij onraad kon de heer zich hier met zijn gezin en vertrouwelingen op terugtrekken en zijn bezit verdedigen. Het voor het creëren van de heuvel benodigde zand werd onder meer verkregen door het graven van de gracht.

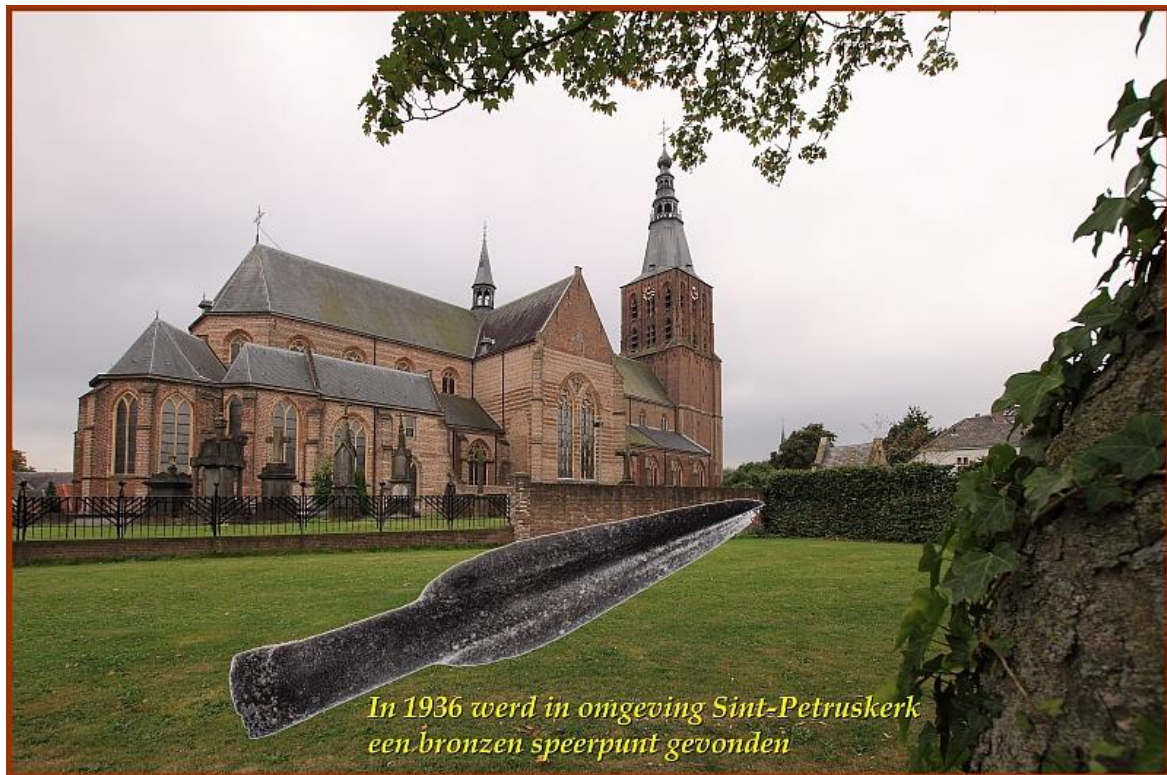
Rond de Boxtelse kerkheuvel lag reeds gedeeltelijk een Dommelarm. Zodoende kon men volstaan met het graven van een gracht, teneinde het gehele gebied met water te omringen. Dit terrein was ruimer dan de locatie van de huidige kerk en kerkhof. Tot omstreeks 1965 bevond zich op de hoek van Oude Kerkstraat en Duinendaal een langgerekt, zeer oud pand dat wel werd aangeduid met *Spijker* of *Groot Kanunnikenhuis*. Het is niet ondenkbaar dat dit pand als spijker of spieker (opslagruimte) een onderdeel vormde van de gebouwen op de voorhof van de motteburcht. In 1936 werd in de omgeving van de Sint-Petruskerk een bronzen speerpunt gevonden.

7. Transformatie motteheuvel naar kerk

Op enig moment heeft de heer van Boxtel het terrein van de motteburcht verlaten. Verondersteld wordt dat een *huiskapel* deel uitmaakte van zijn woning. Deze huiskapel is vergroot tot een *Romaans kerkje*. Dit kerkje is vervolgens in een aantal fasen geworden tot de huidige Sint-Petrusbasiliek. De kerk is nooit helemaal afgebouwd: aan oostzijde bevindt zich de Heilig-Bloedkapel, gebouwd als een der straalkapellen die het koor moesten afsluiten. Die overige kapellen zijn nooit gerealiseerd. Waarschijnlijk zijn de voor de bouw en uitbreiding van de kerk benodigde (zware) bouwmaterialen zoals hout en stenen per boot over de Dommel aangevoerd. De kerk kon, ondanks het geringe aantal inwoners van Boxtel toch uitgroeien tot een rijke en grote kerk, vooral dank zij het Heilig-Bloedwonder *), dat vanaf 1380 veel pelgrims naar Boxtel bracht, alsmede de stichting van een *Kapittel* (een kerkelijk bestuurscollege) in 1493. Tussen 1648 en 1796 was de kerk in gebruik door de zeer kleine protestantse gemeenschap. In 1684 stortte het transept of dwarsschip in. Van 1657 tot 1823

diende onder meer de huidige Heilig-Bloedkapel als raadhuis. In 1809 kregen de katholieken de kerk definitief terug. Tussen 1823 en 1827 werd de Sint-Petruskerk gerestaureerd. Op zondag 7 november 2012 werd zij verheven tot basiliek (*basilica minor* *)

8. Dommel

De rivier de Dommel veroorzaakte tot in de jaren dertig van de twintigste eeuw regelmatig ernstig en soms langdurig wateroverlast door overstromingen. Tussen 1933 en 1936 werd tussen Vorsenpoel en Heult een afwateringskanaal aangelegd waardoor die overlast eindelijk over was. Er zijn vroeger veel watermolens op de Dommel aanwezig geweest. Al vroeg moet de rivier zijn benut voor bescheiden scheepvaart met platbodems, die weinig diepgang hadden. Door de komst van steeds meer watermolens werd het bevaarbare traject ingekort. Tussen Boxtel en 's-Hertogenbosch was scheepvaart mogelijk: een tocht (zonder tussenstops) van zo'n twee en een half uur.

In Boxtel kwamen meerdere watermolens: de (dubbele) Kasterense Watermolen in buurtschap Kasteren bij Liempde, alsmede te Boxtel, eveneens een dubbele watermolen op de Dommel in de Molenstraat. Het (winkel)pand van Van Stekelenburg en het molenhuis zijn daarvan de restanten. Ook op het, op korte afstand daarvan, in de Dommel uitmondende Smalwater was een dubbele watermolen aanwezig. De oude benaming voor Smalwater luidt 'Molengraaf', hetgeen er op duidt dat het een gegraven waterloop betreft. Die oude benaming leeft nog voort in een straatnaam: de Molengraafseweg. De molens op het Smalwater worden reeds in 1477 vermeld. Alle genoemde molens waren, of werden na verloop van tijd eigendom van de heer van Boxtel. Het waren tevens *banmolens*: inwoners van Boxtel waren verplicht hun grondstoffen (o.a. graan, oliehoudende zaden) op deze molens te laten verwerken: op overtreding stonden zware straffen.

9. Stapelen

Het woord stapel kent meerdere betekenissen. *Stapplus*: stelling boven een graf (8e eeuw); stapelplaats: nederzetting met plicht tot depot voor bepaalde doorvoergoederen; paal; zuil; gerechtssteen; kleine toren; verkoopplaats van waren; voetstuk; schraag; grondslag: stelling voor een schip in aanbouw; opslagplek. De naam Stapelen in relatie tot Boxtel komt voor het eerst voor in het begin van de veertiende eeuw. Gezien de locatie is de, voor de Boxtelse situatie meest aannemelijke verklaring voor het woord, de aanwezigheid van een *stapelplaats*. In de middeleeuwen ontstond het *stapelrecht* (verleend dan wel toegeëigend): het recht van de heer om goederen die langs een plaats werden gevoerd, er tijdelijk op te slaan en te koop aan te bieden. Het terrein van het huidige park en kasteel Stapelen waren in vroeger tijden geheel door de Dommel omsloten. Door op het aldus aanwezige eiland goederen op te slaan, waren ze tevens redelijk goed beveiligd.

Wanneer en waarom is niet bekend, doch op enig moment heeft de heer van Boxtel op de locatie van Stapelen een *waterburcht* laten bouwen: een kasteel omgeven door een (gegraven) gracht. Doordat de Dommel er in een grotere lus omheen lag, was het kasteel aldus tweevoudig door water omgeven: een extra belemmering voor een aanval.

Veel inzake het kasteel is nog in nevelen gehuld. Op oude kaarten, o.a. de eerste kadaasterkaart uit 1830, is te zien dat terzijde (noordzijde) van het huidige kasteel toen een omgracht eilandje lag. Een hypothese luidt dat op dat eilandje ooit de eigenlijke burcht heeft gestaan en dat het thans nog bestaande kasteel daarvan de voorburcht vormde. Nader onderzoek van het terrein van het voormalige eilandje - thans onderdeel van het park - zou wellicht meer duidelijkheid kunnen brengen.

Het kasteel is door de loop der tijden verwoest of beschadigd - onder andere door Maarten van Rossum in 1543 - en weer herbouwd. De laatste grote verbouwing vond plaats door toenmalig eigenaar de heer Mahie in 1857. In 1672 verbleef de Franse Zonnekoning Lodewijk XIV gedurende tien dagen op het kasteel. Prins Willem van Oranje overnachtte er tijdens zijn vlucht naar Duitsland.

10. Stipe, Strijpt, Marktveld, Markt

De huidige markt moet in een vroeg stadium in gebruik zijn gegeven (hoendercijs). 'Stripe' refereert aan een streep: een eerste ontginning in een oerbos. De naam 'Strijp(t)' komen we ook op andere plaatsen tegen. Denk aan het voormalig zelfstandige dorp Strijp, nu onderdeel van de Gemeente Eindhoven. Nadien kwam de benaming Marktveld, toen nog onverhard, in zwang. In het jaar 1924 werd dit terrein verhard en nadien zien we de benaming Markt in zwang raken. Aan de noordzijde van Markt werden tamelijk smalle, doch diepe (lange) percelen, die doorlopen tot aan de oever van het Binnendommeltje dat in een rechte lijn vanaf de achterzijde van de Dekanije (huidige pastorie Verrijzenisparochie) op Duinendaal richting huidige locatie haakse bocht in de Dr. Van Helvoortstraat liep. Ook aan de zuidzijde van de Markt kwamen percelen die eindigden tegen de tak van het Binnendommeltje dat vanaf de omgeving van de Zwaanse brug in de Rechterstraat en parallel daaraan richting Fellenoord en verder liep. Aan de westwand van de Markt (waar nu De Croon staat) liepen de percelen door tot aan de oever van de Dommel. Medio 2005 werden hier tijdens archeologisch bodemonderzoek in de omgeving van de Dommeloever resten gevonden van een mogelijk middeleeuwse scheepswerf waar platbodems werden gerepareerd en gebouwd. Een gebogen stuk hout, dat mogelijk deel uitmaakte van zo'n platbodem, werd uitgegraven en dendrochronologisch (aan de hand van jaar- of groeiringen in 't hout de ouderdom bepalen) onderzocht. Het hout bleek uit het jaar 1289 te stammen.

11. Heer van Boxtel afhankelijk van hogere heren *)

De heer van Boxtel kreeg het territorium met alles erop in leen van *Karel IV*, keizer van het Heilige Roomse Rijk. De hertog van Brabant had hier oorspronkelijk dus weinig in te brengen, doch probeerde zijn invloed hier te doen gelden, hetgeen later ook succes had. Pragmatisch beleid van de heren van Boxtel - beiden te vriend houden - werkte in de praktijk gunstig uit. De heer van Boxtel verwijderde Keizer heeft zich nooit veel bemoeid met zijn als leen uitgegeven Boxtelse bezittingen.

12. Wegen

- Rechterstraat, een belangrijke weg in de ontstaansgeschiedenis van Boxtel. Oude benamingen: 'Regte Straat', 'Lange Steenstraat'. Deze straat was al in een zeer vroeg stadium verhard. Het was de weg die door het prille centrum de noord-zuidroute en v.v. vormde.
- Burgakker. Het woord 'Burg' veronderstelt een verbinding met een burcht of kasteel. Of deze naam verwijst naar de motte op de kerkheuvel, dan wel naar het latere kasteel Stapelen is onbekend. Vroeger eindigde de Burgakker in de velden. Een houten bruggetje voerde naar het kasteel. Globaal vanaf 1672 tot 1828 lag aan het einde van de Burgakker aan de rechterzijde, daar waar thans de voormalige Levensschool staat, de katholieke schuurkerk. In 1788 kreeg de Burgakker een stenen wegdek van kasseien.
- Omgeving Zwaanse Brug. Percelen in de omgeving van en gelegen ten westen van de Zwaanse Brug kregen het toponiem (een eigennaam die een geografisch begrip benoemt) 'Gareneindje'. Komende vanuit het zuiden ontstond op enig moment een pad naar rechts, op

oude kaarten wel aangeduid als Zandpad naar Oirschot, dat uitkwam op de verder gelegen Mijlstraat, die naar Oirschot voerde. Later wijzigde de naam in Ossenpad, tegenwoordig is dit de Prins Hendrikstraat.

- Molenstraat. Vóór de Zwaanse Brug naar links voerde een, aanvankelijk ook onverhard, pad richting van het - mogelijk grootste Noord-Brabantse - watermolencomplex op Dommel en Smalwater (Molengraaf).

- Stationsstraat. De naam Stationsstraat is pas ontstaan nadat in de jaren zestig van de negentiende eeuw de eerste spoorlijn Boxtel bereikte en er een goede, rechte, verbinding richting centrum nodig was. Voordien lag hier een zandweg die vanaf de Zwaanse Brug in de richting van de Comsche Hoeve liep (thans, 2014, De Kom, Sushi-restaurant), op de hoek van Stationsstraat en Breukelsestraat. Deze hoeve hoorde eertijds bij het kasteel Stapelen. De zandweg boog hier naar rechts en ging richting Esch, Vught en verder. Vanuit Vught kon men ook via Hal richting Boxtel komen. Ook die route leidde naar de Zwaanse Brug.

- Straatweg 's-Hertogenbosch-Best, later Eindhoven/Luik.

Hoewel Boxtel langzaam groeide en er bijgevolg ook meer straten ontstonden, wijzigde zich in de doorgaande route gedurende zeer lange tijd nauwelijks iets. Dat veranderde in 1742 toen in 's-Hertogenbosch werd begonnen met de aanleg van een steenweg, waarvan het eerste wegvak tot Boxtel reikte en nadien werd voorgezet, verder richting zuiden. In 1745 was men gevorderd tot Best. Daar lag het werk lange tijd stil. Pas in 1818 was het gehele traject tot Luik gereed.

Bij de aanleg van de weg had men de mogelijkheid om Boxtel binnen te gaan via de oude passage bij de Dommel: de Zwaanse Brug, of een recht tracé uitzetten recht op de Toren van de Sint-Petruskerk. Dit laatste gebeurde en zo kwam de weg Boxtel binnen via de huidige Clarissenstraat en kringelde door het centrum van Boxtel via Markt, Kruisstraat, Rechterstraat, Fellenoord en Eindhovenseweg verder naar het zuiden. Dit kwam de Boxtelse middenstand (herbergiers, stallinghouders, smeden, winkeliers) goed uit.

Deze situatie bleef bestaan totdat het verkeer zo druk werd dat het smalle en bochtige traject door het centrum de groeiende stroom voertuigen niet meer kon verwerken.

In 1938 volgde een eerste omleiding: de Brederodeweg. Deze bood soelaas tot 1968. Toen werd andermaal een, nog ruimere, omleiding gecreëerd die begon bij de toenmalige kruising van de Bosscheweg met de weg van Esch naar Sint-Michielsgestel en doorliep tot aan de toenmalige kruising bij Liempde. Nadien werd het traject omgebouwd tot autosnelweg A2.

*) Hierover is meer informatie beschikbaar in basistekst De Waterleidingen van Boxtel

Literatuur/bronnen:

- Coenen, Jean, *Baanderheren, boeren & burgers*, 2004, Uitgeverij Aeneas te Boxtel, ISBN 90-75365-68-3;
- Dale van: Etymologisch woordenboek;
- website www.etymologiebank.nl;
- Dijstelbloem, Martien en Eerden, van der, Hanneke, *Een motte op de kerkheuvel, meer dan een hypothese*, Heemkundekring Boxtel, januari 2011, ISBN 9789081376433;
- Visser, de, J.J.E.M. (Hans) *Boxtel: een heerlijkheid tussen twee heren*, 2013, J. Philippus en Uitgeverij Dekkers-Van Gerwen 's-Hertogenbosch, ISBN 978-94-6228-126-4;
- Kasteel Stapelen, Kon. Nederlandsche Toeristenbond / Nederlandse Kastelenstichting, deel 9 uit de serie: Nederlandse Kastelen, door Caroline van den Hout. Redactie: dr. J.G.N. Renaud en A.I.J.M. Schellart, ca. 197.
- Zweers, Dick, bouwhistoricus

© foto's: Ruud van Nooijen, Boxtel